

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СЕМЕНОВ АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 37.035.91

**ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Кочубей Тетяна Дмитрівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
проректор з науково-педагогічної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Артюшенко Андрій Олександрович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри спортивних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
Троценко Валерій Володимирович,
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди”,
доцент кафедри теорії та методики
фізичного виховання.

Захист відбудеться “26” лютого 2014 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано “24” січня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Входження України в європейський економічний та освітній простір потребує модернізації національної системи освіти, якість та інтенсивність якої визначатиме швидкість цього процесу. Зміни концептуально-світоглядного ставлення до людини, усвідомлення цінності для суспільства окремої особистості, мають незворотній характер. Завдання побудови демократичного суспільства з високорозвиненою економікою об'єктивно зумовлюють потребу розвитку інтелектуального і творчого потенціалу нації, своєчасного виявлення і подальшого формування обдарованої особистості, виховання її лідерських якостей. У здійсненні цих завдань значна роль належить початковій школі, що передбачено в законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Державному стандарті початкової загальної освіти, Національній доктрині розвитку освіти та інших нормативних документах, які визначають цілі, завдання та зміст початкової освіти. Так, у Державному стандарті початкової загальної освіти одним із завдань визначено виховання соціальної компетентності як здатності особистості продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі. Виховання лідерських якостей у дітей з перших років навчання у загальноосвітній школі має закласти основи цієї соціальної компетентності, зробити успіхи в навчанні та успішну соціалізацію досяжними, а розробка моделей такого виховання надасть учителю початкової школи можливість професійно коректно виконувати свою роботу.

Ця проблема актуалізується у складних для нашої країни умовах сьогодення, коли особливої ваги набуває питання: хто в найближчому майбутньому стане в авангарді українського суспільства? Вивести Україну із кризової ситуації, яка склалася в економіці, політиці, культурі та інших галузях життєдіяльності, зможуть лише вольові, сильні та високоосвічені лідери-патріоти, для яких пріоритетною цінністю буде процвітання держави, а не служіння собі та окремим політичним або бізнесовим структурам. Такі лідери повинні володіти умінням бачити майбутнє, вони мають бути готовими до прийняття сміливих і нестандартних рішень для розв'язання складних політичних, економічних та культурологічних завдань. Тим часом формування лідера не є стихійним процесом. Цей процес потрібно цілеспрямовано організовувати з перших років перебування дитини у сфері впливу педагогів – у дошкільних закладах, початковій школі, організовуючи його так, щоб дитина була не об'єктом, а суб'єктом процесу виховання.

Аналіз науково-теоретичних джерел дає змогу констатувати, що у психолого-педагогічній науці створена значна теоретико-концептуальна база, сформовані провідні положення і підходи до вивчення проблеми виховання лідерів. Методологічні й теоретичні засади вивчення проблеми лідерства закладено у дослідженнях Е. Дубровської, А. Єршова, Р. Кричевського, Б. Паригіна, А. Петровського та ін. З'ясуванню сутності феномену лідерства присвятили праці такі філософи, як М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Горбачов, В. Кохановський, М. Росенко та ін. Праці істориків В. Алексеєва, Ю. Бромля, А. Першица та ін. дають можливість простежити історію формування категорії лідерства.

Проблема лідерства вивчалася науковцями у взаємозв'язку з віковими етапами розвитку дитини (І. Кон, А. Лутошкін, І. Ухіна та ін.), з умовами існування

тимчасового дитячого колективу (О. Газман, А. Кирпичник, С. Шмаков та ін.), з характером формального та неформального лідерства (Б. Вульф, Н. Жеребова, А. Макаренко, А. Мудрик та ін.). Науковцями здійснено класифікацію лідерства за гендерними ознаками (Дж. Адамс, Т. Бендас, К. Джонсон, А. Іглі та ін.), співвідношенням лідерства та керівництва (Т. Мальковська, Б. Паригін, Ф. Тільман та ін.), стилями лідерської поведінки (Н. Обзоров, І. Полонський, М. Рожков та ін.). Розглядаються та аналізуються проблеми закономірності прояву здібностей лідера і ролі батьків та тренерів у його становленні (О. Віндюк, Н. Деделюк, Л. Юр'єва та ін.), акцентується увага на взаємозв'язку лідерства та вольових якостей (Л. Гнітицький, С. Кенані та ін.).

Аналізу соціально-психологічних теорій лідерства присвячені праці І. Волкова, Р. Кричевського, А. Петровського та ін. Стили сучасного лідерства описують Є. Андрієнко, А. Запорожець, Н. Обзов та ін. Значний внесок у висвітлення проблеми лідерства зробили С. Багрецов (типологія лідерства), Є. Головаха (структура групової діяльності), А. Донцов (дослідження проблеми згуртованості групи), Я. Коломінський (психологія взаємин у малих групах), П. Лямцев (формування людини як особистості), М. Станкін (проблема виявлення лідерів у колективі учнів).

Важливими для нашого дослідження є положення, сформульовані у працях Л. Божович (етапи формування личности в онтогенезе), Б. Паригіна (основы социально-психологической теории) та А. Петровського (теория деятельности опосредования и проблема лидерства). Значний інтерес становлять дослідження Д. Алфімова (теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі), Т. Вежевич (педагогічні умови розвитку лідерських якостей учнів: молодший шкільний вік), І. Пескової (організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей у молодших школярів), О. Уманського (педагогічне супроводження дитячого лідерства). Також нашу увагу привернуло дослідження Н. Лейтеса “Психологія обдарованості дітей та підлітків”, в якому лідерська обдарованість розглядається як різновид соціальної обдарованості дитини.

Загалом проблему застосування рухових ігор у виховній та навчальній діяльності молодших школярів досліджували В. Грицюк, Т. Кочубей, С. Марченко, С. Мудрик та ін. У поодиноких дослідженнях наявне фрагментарне висвітлення окремих теоретичних аспектів цієї проблеми (М. Молнар, А. Окопний, М. Раслан, І. Чорнобай, О. Шиян та ін.).

Питання використання ігор різного типу під час організації окремих етапів навчально-виховного процесу у початковій школі стало предметом розгляду таких науковців, як Г. Алієва, А. Артюшенко, Н. Кудикіна, О. Мар'яшина, Н. Нужнова, Л. Пак, Т. Пожидаєва, О. Савченко, В. Троценко та ін.

Не дивлячись на те, що для дітей 6–10-ти років життя гра залишається одним із провідних видів діяльності, значення рухливих ігор у процесі виховання лідерських якостей у молодших школярів не дістало належної оцінки. За традиційних нинішніх умов організації виховного процесу в загальноосвітній школі повноцінний розвиток лідерських якостей молодшого школяра за допомогою рухливих ігор залишається проблематичним. До того ж у майбутніх учителів

початкової школи не завжди сформовані цілісні уявлення про важливість виховання лідерських якостей у молодших школярів, їм бракує уміння інтегрувати педагогічні, психологічні та філософські знання у цій сфері. Водночас можемо констатувати відсутність комплексних досліджень взаємозв'язку ігрової діяльності з розвитком лідерських якостей у молодших школярів.

Отже, аналіз стану розробленості проблеми дав змогу визначити існуючі суперечності між:

- об'єктивною потребою суспільства в лідерах, яким притаманний високий рівень вихованості суспільно-цінних якостей і недостатньою теоретичною розробленістю різних аспектів цієї проблеми у контексті виховання молодших школярів;

- необхідністю виховання лідерських якостей у молодших школярів і відсутністю моделей, які допомагали б виконанню такого завдання;

- потенційними можливостями рухливих ігор у вихованні у молодших школярів лідерських якостей та невідповідністю педагогів та батьків до участі у вирішенні означеної проблеми.

Отже, актуальність та недостатня наукова розробленість проблеми, а також необхідність розв'язання суперечностей, зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження – **“Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане як складова науково-дослідної теми кафедри виховних технологій та педагогічної творчості Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини “Реалізація сучасних підходів до здійснення виховного процесу у закладах освіти різних рівнів” (державний реєстраційний номер 0111U007530) та відповідно до держбюджетної теми “Формування патріотичних цінностей майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання у ВНЗ” (номер державної реєстрації 112U174). Тема дослідження затверджена вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 1 від 30 серпня 2007 р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 25 вересня 2007 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічну модель виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор.

Гіпотеза дослідження. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор буде успішним при реалізації педагогічної моделі, структурними компонентами якої є: цільовий (визначення мети та виокремлення тих завдань, вирішення яких є необхідним для її досягнення); змістовно-технологічний (виокремлення педагогічних умов, реалізація основних етапів процесу виховання в молодших школярів активності, відповідальності, самостійності, ініціативності та емоційної стійкості); оцінно-результативний (оцінювання результатів виховання лідерських якостей у молодших школярів за показниками когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв).

Відповідно до мети й гіпотези визначено такі **задачі дослідження**:

1. З'ясувати стан розробленості проблеми у наукових джерелах та уточнити категоріально-поняттєвий апарат дослідження.

2. Визначити основні лідерські якості у структурі особистості дитини молодшого шкільного віку.

3. Виокремити критерії, показники і схарактеризувати рівні вихованості лідерських якостей у молодших школярів.

4. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічну модель виховання лідерських якостей молодших школярів за допомогою рухливих ігор.

Об'єкт дослідження – процес виховання учнів початкової школи.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор.

Методи дослідження. Для перевірки гіпотези дослідження і розв'язання визначених задач використано комплекс взаємодоповнюючих методів: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної, філософської, соціологічної і методичної літератури з проблеми дослідження, який дав змогу сформулювати мету дослідження та його задачі, визначити об'єкт, предмет, а також уточнити категоріально-поняттєвий апарат дослідження; синтез, систематизація та узагальнення емпіричних і теоретичних даних, які уможливили розробку педагогічної моделі виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор; *емпіричні* – анкетування, педагогічне спостереження, опитування, бесіди, інтерв'ювання, вивчення продуктів діяльності дітей, планів навчально-виховної роботи вчителів початкової школи, педагогічний експеримент (констатувальний), який проводився з метою визначити рівень методичних знань педагогів і батьків про порушену проблему, а також з метою визначити рівні вихованості лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку; формувальний, метою якого була перевірка ефективності запропонованої педагогічної моделі виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор; *методи математичної статистики* – для узагальнення і аналізу даних, одержаних під час експерименту, а також для перевірки ефективності застосованої педагогічної моделі.

Експериментальна база дослідження. Експериментально-дослідна робота проводилася упродовж 2007–2013 рр. на базі загальноосвітніх шкіл № 2, 3, № 21 (м. Кіровськ Луганської обл.), № 1, 10 (м. Умань Черкаської обл.). В експерименті брали участь 365 дітей молодшого шкільного віку, 50 батьків і 50 педагогів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше розроблено та обґрунтовано педагогічну модель виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор, яка складається з мети, завдань, педагогічних умов, суб'єктів виховної діяльності, етапів (інформаційно-збагачувальний, формувальний і рефлексивно-діяльнісний), форм та методів роботи, критеріїв, показників та рівнів вихованості лідерських якостей, результату; виокремлено критерії (когнітивний – формування системи знань та уявлень про категорію “лідерство”; мотиваційно-ціннісний – мотивація привласнення основних ідей ціннісного лідерства; діяльнісний – здатність виявляти лідерські якості під час ігрової діяльності) і показники (наявність у дітей уявлень про поняття “лідер” та “лідерство”; здатність розрізнити вияви лідерства та вияви інших якостей особистості; відповідність уявлень дітей про поняття “лідер” та “лідерство” типовим

виявам ними лідерської поведінки в умовах рухливої ігрової діяльності; наявність стійкого інтересу до нових явищ та об'єктів у ігровому середовищі; домінування ціннісних та моральних мотивів у процесі рухливої ігрової діяльності, сформованість гуманістичних цінностей; усвідомлена потреба в реалізації власного лідерського потенціалу під час рухливої ігрової діяльності; сформованість цілей власної лідерської діяльності; відповідність особистісних мотивів суспільним вимогам і нормам; загальна спрямованість на конструктивну ігрову взаємодію з усіма членами команди; здатність активно виявляти ініціативу та відповідально ставитися до виконання обов'язків лідера команди; уміння самостійно знаходити раціональні ігрові рішення у складній емоційній обстановці) та рівні (високий, задовільний, низький) вихованості лідерських якостей молодших школярів;

удосконалено форми й методи педагогічної діяльності батьків і вчителів, спрямованої на виховання лідерських якостей у молодших школярів; уточнено сутність понять “лідер” та “лідерство”;

подальшого розвитку набула теорія і методика організації рухливих ігор молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні і впровадженні у педагогічну практику методики діагностування рівнів вихованості лідерських якостей у молодших школярів. Ділові ігри, семінари-практикуми та тренінги для вчителів початкової школи і батьків, спрямовані на виховання лідерських якостей у молодших школярів, пройшли перевірку під час експерименту та оформлені у вигляді методичних рекомендацій, які можуть бути впроваджені у практику роботи сучасної початкової школи.

Матеріали та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі підготовки майбутніх учителів; для удосконалення навчальних та робочих програм; для розширення змісту курсів лекцій, практичних і семінарських занять із навчальних дисциплін “Рухливі ігри та методика їх викладання”, “Теорія та методика фізичного виховання”, “Педагогічна психологія”; для удосконалення змісту курсів “Сімейна педагогіка”, “Теорія та методика співпраці з батьками” тощо; при укладанні програм виховання дітей молодшого шкільного віку; підготовці методичних посібників, а також у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів.

Результати дослідження *впроваджено* у практику роботи Кіровської загальноосвітньої школи № 21 Кіровської міської ради Луганської області (довідка № 53 від 15.05.2013 р.), Кіровської загальноосвітньої школи № 2 Кіровської міської ради Луганської області (довідка № 127 від 17.05.2013 р.), Кіровської загальноосвітньої школи № 3 Кіровської міської ради Луганської області (довідка № 96 від 17.05.2013 р.), Уманської загальноосвітньої школи № 10 Уманської міської ради Черкаської області (довідка № 108 від 28.05.2013 р.), Уманської загальноосвітньої школи № 1 Уманської міської ради Черкаської області (довідка № 173 від 30.05.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження знайшли відображення у доповідях і виступах на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – XVIII науково-практичній конференції “Человек, здоровье, физическая культура и спорт в изменяющемся мире” (Коломна, 2008),

У науково-практичній конференції “Ціннісні пріоритети освіти: виклики XXI століття” (Луганськ, 2011), VI науково-практичній конференції “Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість” (Луганськ, 2012), VI науково-практичній конференції “Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров’я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту” (Київ, 2013); *всеукраїнських* – “Професійно-педагогічна позиція – ефективна умова формування культури здорового способу життя в освітньому просторі” (Умань, 2012), науковій конференції молодих учених та студентів “Здоров’я дитини – основа майбутнього життя людини” (Умань, 2013); *регіональних* методичних і науково-практичних семінарах для вчителів фізичного виховання, засіданнях кафедри теорії і методики фізичного виховання, кафедри спортивних дисциплін; звітних науково-практичних конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2008 – 2013 рр.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладено в 11 наукових публікаціях (8 одноосібних), з яких 8 відображають основні наукові результати дисертації, 3 – апробаційного характеру.

Особистий внесок здобувача. У статті “Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект” (написаній у співавторстві з Т. Кочубей) внесок автора полягає у визначенні сутності ціннісних теорій лідерства. У статті “Психолого-педагогічні засади виховання активності як особистісної лідерської якості молодшого школяра” (написаній у співавторстві з Т. Кочубей) внесок автора полягає у визначенні форм рухової активності молодших школярів. У статті “Наукові підходи до вивчення емоційної стійкості як особистісної лідерської якості” (написаній у співавторстві з Т. Кочубей) внесок автора полягає у виявленні інтегративних властивостей емоційної стійкості та визначенні її залежності від вольових якостей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (220 найменувань, з них 29 іноземною мовою), 9 додатків на 20 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 220 сторінок. Основний текст викладений на 180 сторінках. Робота містить 28 таблиць та 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, визначено мету, задачі, об’єкт, предмет, методи дослідження; сформульовано гіпотезу; наведено відомості про експериментальну базу дослідження; обґрунтовано наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – “*Проблема лідерства в теорії та методиці виховання*” – схарактеризовано трактування ключових понять досліджуваної проблеми, висвітлено теоретичні аспекти та здійснено аналіз наукових концепцій лідерства, визначено основні лідерські якості у структурі особистості дитини молодшого шкільного віку.

Аналіз наукової літератури дає підстави говорити про наявність чотирьох великих груп теорій лідерства, які розвивалися у хронологічному порядку. У першій

групі теорій досліджувалася проблема набору особистісних рис, якими має бути наділений лідер. До цієї групи належать теорії “великої людини” (або героя), теорії рис, а також психологічні теорії. До другої групи – поведінкові теорії, теорії “очікування–взаємодії”, теорії обміну, атрибутивні теорії, теорії трансакційного аналізу та трансформаційного лідерства, мотиваційні теорії. У цій групі досліджувалася проблема “які дії визначають лідера?”. Теорії третьої групи стосуються умов, в яких саме і відбувається лідерство як процес. Це ситуативні та особистісно-ситуативні теорії, теорії випадковостей та гуманістичні теорії. Четверта група – теорії ціннісного лідерства, де цінності розглядають як основні детермінанти взаємодії лідерів та членів групи. У процесі дослідження з’ясовано, що всі теорії лідерства взаємодоповнюють одна одну, а тому розглядати їх необхідно в сукупності. Можна стверджувати, що будь-яка з груп теорій не вичерпала повністю свого резерву.

Встановлено, що всі прихильники теорії “великої людини” (або героя) доводили, що лідерство за своєю природою явище цілком суб’єктивне. Лідери – це ті, хто ними народилися, а проста людина лідером бути не може. З’ясовано, що концепції взаємодії дають змогу вивчити взаємовплив трьох чинників: особистісних якостей лідера, природи діяльності групи та соціальних умов її існування. Теорії обміну та трансакційного аналізу досліджують стиль лідерства, який на перший план висуває емоційну сторону міжособистісних відносин. Згідно з мотиваційними теоріями, ефективність лідера визначається інтенсивністю його впливу на мотивацію членів групи та здатністю сприяти досягненню ними задоволення від виконаної роботи. Водночас однією з головних лідерських функцій є формування групових цінностей. На основі прийнятих індивідом або групою цінностей встановлюються норми поведінки, мета яких – збереження та відтворення цих цінностей. Між відсутністю норм та девіантною поведінкою є прямий зв’язок, а, отже, певні цінності мають бути виховані у дитини з раннього віку. Теорії ціннісного лідерства, на наш погляд, на сьогодні є найбільш перспективними.

На основі аналізу наукової літератури визначено такі основні лідерські якості у структурі особистості дитини молодшого шкільного віку: активність, відповідальність, самостійність, ініціативність, емоційна стійкість.

Виявлено, що кожна дитина має індивідуальний оптимум рівня рухової активності, який залежить від віку, статі, типу темпераменту, стану здоров’я, організації навчально-виховного процесу, місцевих кліматичних умов. Нестача рухової активності може призвести до погіршення стану здоров’я молодшого школяра. Поєднання самостійної рухової активності та фізичних навантажень на уроках фізичної культури не задовольняє потреби організму молодшого школяра в руховій діяльності. Необхідний пошук нових та більш досконалих методик фізичного виховання молодших школярів.

Потенціал рухливих ігор при формуванні відповідальності як лідерської якості у молодших школярів базується на високому рівні мотивації ігрової діяльності, забезпеченні моральної саморегуляції, необхідності виявляти ініціативу, діяти за правилами і орієнтуватися на колективний успіх. Ігрова діяльність буде засобом формування відповідальності лише в тому випадку, якщо самі правила і хід гри вимагають від дитини активної позиції, позиції, за якої ефективна участь

у вирішенні колективного завдання стає неможливою без добровільного прийняття і виконання своїх обов'язків.

Обґрунтовано, що ініціативність є особистісною якістю, яка не з'являється стихійно, а виробляється в процесі спеціальних вправ як специфічне уміння самостійно ставити перед собою завдання та докладати зусилля для їх реалізації. В ініціативності виражається постійне прагнення людини до ініціації оригінальних та нетрадиційних способів дій в умовах принципово нових видів діяльності. З великої кількості підходів до дослідження ініціативності найближчим нам є той, що визначає ініціативність як відносно стійку інтегративну особистісну якість.

Встановлено, що самостійність як лідерська якість молодшого школяра виявляється у прагненні визначати напрям своєї діяльності й діяльності своєї групи, а також у здатності виконувати певні дії без сторонньої допомоги. Вихованню самостійності сприяє відмова від системи прямого зовнішнього керування всіма діями дитини на користь опосередкованого педагогічного впливу шляхом створення гуманістичного виховного середовища, у якому учень-лідер початкового класу набуває досвіду успішних самостійних дій. Здатність до самостійних дій може розвиватися у процесі найрізноманітніших видів діяльності, і рухливі ігри є одним з найкращих.

З'ясовано, що успіх виконання необхідних дій у складній емоційній ситуації залежить не тільки від емоційної стійкості, а ще й від багатьох інших особистісних якостей та досвіду людини. Важливими чинниками емоційної стійкості є зміст і рівень емоцій, почуттів та переживань у напружених обставинах.

У другому розділі – *“Експериментально-дослідна робота з виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор”* – визначено теоретичні засади організації експериментального дослідження; виокремлено критерії, показники і рівні вихованості лідерських якостей у молодших школярів; схарактеризовано вихідні рівні вихованості лідерських якостей у молодших школярів на констатувальному етапі дослідження; теоретично обґрунтовано, побудовано та експериментально перевірено педагогічну модель виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор; представлено порівняльні результати дослідно-експериментальної роботи.

Нові підходи до виховання, які під впливом процесів оновлення суспільно-політичного життя країни з'явилися у середині 80-х років ХХ ст., стали альтернативою панівному на той час нормативному підходу. Засновники “педагогіки співробітництва” (Ш. Амонашвілі, І. Іванов, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін.) сформулювали основні принципи, застосування яких у педагогічній практиці уможливило перехід від соціально орієнтованого виховання до виховання особистісно орієнтованого. Застосування цих принципів є актуальним на всіх етапах навчально-виховного процесу в сучасній початковій школі. Моделі виховання, побудовані на засадах гуманізму та дитиноцентризму, останніми роками інтенсивно розробляються в Україні (І. Бех, В. Кузь, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.). У системі початкової освіти особистісно зорієнтований підхід став базовим при розробці і впровадженні Державного стандарту початкової загальної освіти.

Із відомих сьогодні теорій лідерства ціннісні теорії (Р. Грінліф, О. Кудряшова, С. і Т. Кучмарські, Г. Фейрхольм, К. Ходжкінсон та ін.) за своєю філософією

є найбільш близькими до принципів дитиноцентризму і гуманізму. Отже, для нашого дослідження базовими є ціннісні теорії лідерства.

Рівень вихованості лідерських якостей особистості досить важко визначити і обчислити через складність взаємозв'язку між свідомістю і поведінкою дитини молодшого шкільного віку, між розвитком її власних поглядів і засвоєнням нею різних форм суспільного досвіду, між розвитком природних здібностей і зовнішнім впливом. У структурі лідерських якостей дітей молодшого шкільного віку ми виокремили такі взаємопов'язані критерії та показники вихованості лідерських якостей у молодших школярів: *когнітивний* (наявність у дітей уявлень про поняття “лідер” та “лідерство”, здатність розрізняти вияви лідерства та інших якостей особистості, відповідність уявлень дітей про поняття “лідер” та “лідерство” типовим виявам їхньої лідерської поведінки в умовах рухливої ігрової діяльності); *мотиваційно-ціннісний* (наявність стійкого інтересу до нових явищ та об'єктів у ігровому середовищі; домінування ціннісних та моральних мотивів у процесі рухливої ігрової діяльності, сформованість гуманістичних цінностей; усвідомлена потреба в реалізації власного лідерського потенціалу під час рухливої ігрової діяльності; сформованість цілей власної лідерської діяльності; відповідність особистісних мотивів суспільним вимогам і нормам); *діяльнісний* (загальна спрямованість на конструктивну ігрову взаємодію з усіма членами команди; здатність активно виявляти ініціативу та відповідально ставитися до виконання обов'язків лідера команди; уміння самостійно знаходити раціональні ігрові рішення у складній емоційній обстановці). На основі виокремлених критеріїв та їх показників визначено три рівні вихованості лідерських якостей у молодших школярів – високий, задовільний, низький.

З метою з'ясувати початковий стан вихованості лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку та одержання даних, необхідних для розробки методики формувального експерименту, проводився етап констатувальний. Під час його проведення було враховано відому закономірність, що лідерські якості в дітей молодшого шкільного віку виховуються під час цілеспрямованого організованого навчально-виховного процесу під інтегративним впливом найближчого соціального оточення – батьків, педагогів та однолітків. Тому констатувальний етап дослідження охоплював три напрями: робота з учителями початкової школи; робота з батьками; робота з дітьми. Проаналізувавши рівень вихованості лідерських якостей у молодших школярів окремо за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісним критеріями, ми дістали можливість визначити загальний рівень вихованості цих якостей. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що 30 % молодших школярів контрольної групи та 29,7 % експериментальної характеризувалися низьким рівнем вихованості лідерських якостей, 49,8 % та 29,7 % – середнім, а високим – 20,2 % та 19,5 % відповідно.

Формувальний етап нашого дослідження був організований за напрямами, визначеними перед початком експериментальної частини роботи. Відповідно до принципів поетапності, послідовності та системності була продовжена робота з педагогами, батьками і дітьми, що належали до експериментальної групи. Етапами формувальної роботи з виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор було визначено:

Інформаційно-збагачувальний етап. Метою цього етапу було створення інформаційного середовища, активна діяльність у межах якого сприяла б підвищенню рівня знань педагогів, молодших школярів та їх батьків про категорію “лідерство”. Ставилися завдання формування у молодших школярів уявлення про поняття “лідер”, “лідерство”, а також про ціннісні аспекти процесу лідерства; підготовки педагогів та батьків до роботи з виховання лідерських якостей у молодших школярів. Передбачалася інтеграція суспільного та сімейного виховання у процесі виховання лідерських якостей молодших школярів. На цьому етапі основними методами були репродуктивний та метод проблемного викладу матеріалу, а провідними формами роботи стали опитування, бесіди, лекторії, читання літературних творів, імітаційні ігри тощо.

Формувальний етап. Мета цього етапу передбачала формування в молодших школярів навичок лідерської поведінки під час рухливої ігрової діяльності. Завданнями етапу було визначено формування стійкого інтересу до гуманістичних цінностей як до тих чинників, які повинні визначати лідерську поведінку; сприяння усвідомленню потреби в реалізації власного лідерського потенціалу під час рухливої ігрової діяльності; формування цілей лідерської діяльності; приведення особистісних мотивів у відповідність до суспільних вимог і норм. Визначаючи умови, необхідні для досягнення зазначеної мети та виконання окресленого кола завдань, ми керувалися принципом створення “поля лідерства”, запропонованим О. Уманським. Основними методами на цьому етапі були: частково-пошуковий, метод створення проблемних ситуацій, метод рефлексії; найчастіше вживаними формами роботи були тренінги, практикуми, батьківські збори, відвідування сімей, комплексні ігрові заняття, семінари, вернісажі тощо.

Рефлексивно-діяльнісний етап. Метою цього етапу була систематизація знань, накопичених суб'єктами експерименту під час його проведення, і вироблення у них стійких стереотипів лідерської поведінки. Удосконалення змісту рухливих ігор та суб'єкт-суб'єктна спрямованість відносин у межах “поля лідерства” на цьому етапі були основними педагогічними умовами для виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор. Провідними методами стали дослідницький, ігровий, змагальний та опитувальний, а головною формою роботи були рухливі ігрові заняття.

Робота на цьому етапі також передбачала моделювання і практичну реалізацію трьох взаємодоповнюючих і взаємозумовлених етапів. Моделювання включало в себе розробку структури процесу виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор (рис. 1) і виконувалося нами для визначення внутрішніх взаємозв'язків у межах цього процесу.

У межах нашого дослідження компонентами педагогічної моделі були: 1) цільовий компонент (визначення мети та виокремлення завдань, вирішення яких було необхідним для її досягнення); 2) змістовно-технологічний (реалізація основних методик виховання лідерських якостей у молодших школярів); 3) оцінно-результативний (оцінювання результатів виховання лідерських якостей у молодших школярів за показниками когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв).

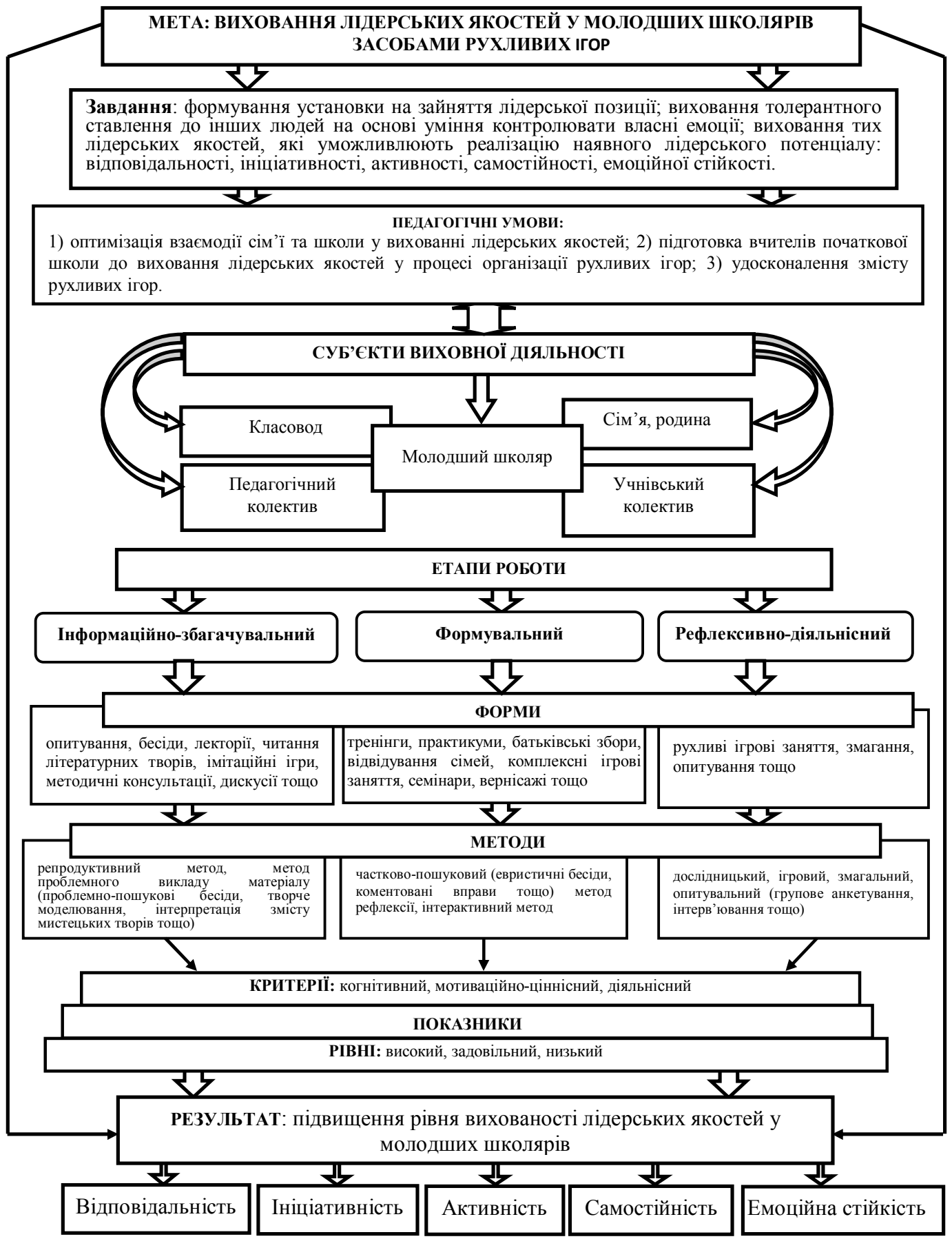

Рис 1. Педагогічна модель виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор

З метою з'ясування ефективності розробленої нами моделі виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор був проведений прикінцевий порівняльний зріз за методиками, аналогічними використовуваним під час констатувальної частини експериментальної роботи. Для кожного показника вихованості лідерських якостей молодших школярів було вираховано середнє значення, дисперсію, довірчий інтервал, а також середнє відхилення. Динаміку рівнів вихованості лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку до і після формувального етапу експерименту наведено у таблиці 1.

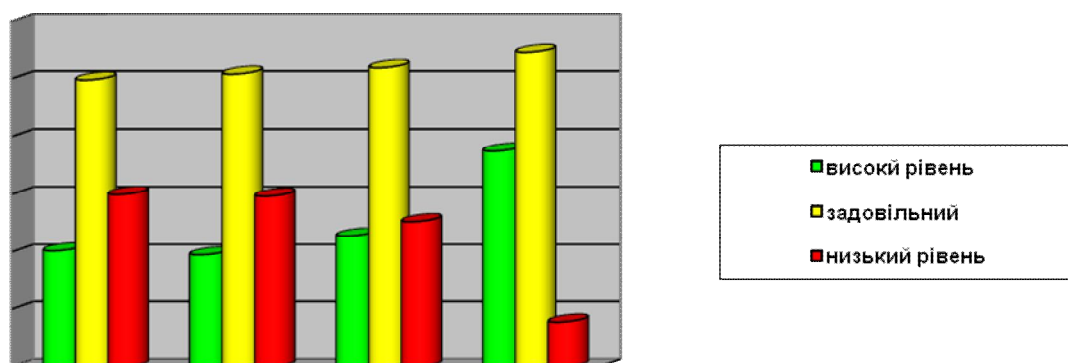
Таблиця 1

Порівняльні дані вихованості лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку до і після формувального етапу експерименту

Рівень	До формувального експерименту				Після формувального експерименту				Динаміка рівнів	
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	ЕГ
	n	%	n	%	n	%	n	%	%	%
Високий	48	20,2	25	19,5	54	22,8	48	37,5	+2,6	+18
Задовільний	118	49,8	65	50,8	123	51,9	70	54,7	+2,1	+3,9
Низький	71	30	38	29,7	60	25,3	10	7,8	-4,7	-21,9
середній рівень	0,9030		0,8984		0,9747		1,2969			
дисперсія	0,4927		0,4819		0,4804		0,3650			
середнє квадратичне відхилення	0,7019		0,6942		0,6931		0,6041			
довірчий інтервал	0,0894		0,1203		0,0882		0,1047			
Перевірка значущості відмінностей рівнів до і після експерименту (t)	1,12		4,90							

З таблиці 1 видно, що для контрольної групи значення t виявляється менше критичного (2,576), тобто відмінність середніх значень до і після експерименту є випадковою. Аналогічне значення для експериментальної групи є майже вдвічі більшим за критичне, що свідчить про закономірність зміни (зростання) середніх значень показників як наслідку впровадження експериментальної педагогічної моделі формування лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор.

Динаміку рівнів вихованості лідерських якостей у молодших школярів представлено на рис. 2.

початок експерименту

кінець експерименту

Рис. 2. Динаміка рівнів вихованості лідерських якостей у молодших школярів

Прикінцевий діагностичний зріз засвідчив високу вірогідність висунутої гіпотези. Це дає можливість стверджувати, що запропонована модель виховання лідерських якостей засобами рухливих ігор є ефективною і може бути рекомендована для впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів. Підтвердженням цього є зібрані нами статистичні дані, а також зафіксована динаміка змін рівнів вихованості лідерських якостей у молодших школярів до формувального експерименту та після; позитивні відгуки педагогів і батьків також свідчать про ефективність застосованої нами моделі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано новий підхід до розв'язання актуального завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментально-практичній перевірці педагогічної моделі виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор.

1. З'ясування сучасного стану виховання лідерів у початковій школі дало підстави для констатації недостатнього використання можливостей рухливих ігор з метою виховання лідерських якостей у молодших школярів. Причиною цього є низка негативних тенденцій, серед яких недостатня теоретична розробленість різних аспектів цієї проблеми у контексті виховання молодших школярів, відсутність моделей, які допомагали б виконанню такого завдання, а також непідготовленість педагогів та батьків до участі у вирішенні означеної проблеми. Аналіз теорії та педагогічної практики засвідчив актуальність дослідження процесу виховання лідерських якостей у молодших школярів як невід'ємного чинника їхнього гармонійного особистісного розвитку та самореалізації.

На основі аналізу психолого-педагогічної, соціологічної, медико-біологічної та філософської літератури було визначено основні напрями розв'язання завдання виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор з урахуванням вікових можливостей дітей цього віку. З'ясування стану розробленості проблеми також дало змогу виявити наявність чотирьох груп теорій лідерства (особистісні, ситуативні, особистісно-ситуативні, теорії ціннісного лідерства).

У результаті вивчення наукової літератури уточнено сутність понять “лідер” (лідером є член групи з найвищим статусом, за яким визнається право приймати рішення у важливих ситуаціях) та “лідерство” (лідерство – це система соціально-психологічних явищ, яка пов'язана з виходом особистості в лідери і її відносинами із членами групи; відносини домінування і підпорядкування, впливу і слідування в системі міжособистісних відносин у групі). На основі цих дефініцій визначено змістове наповнення поняття “виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор”, під яким розуміємо цілеспрямований виховний вплив на розвиток позитивної лідерської спрямованості особистості дитини 6–10 років під час рухливої ігрової діяльності.

2. На основі аналізу наукової літератури визначено основні лідерські якості у структурі особистості дитини молодшого шкільного віку: *активність* (риса

особистості, яка детермінується усвідомленими та неусвідомленими потребами дитини і полягає у здатності змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів і цілей); *відповідальність* (здатність до самостійного та добровільного здійснення необхідного у межах і формах, визначених самим суб'єктом, основними функціями чого є самореалізація через відповідальний вчинок та функція забезпечення моральної саморегуляції); *самостійність* (здатність успішно вирішувати проблеми та виконувати певні дії без сторонньої допомоги, яка виявляється у прагненні визначати напрям своєї діяльності і діяльності своєї групи і характеризується самостійним прийняттям рішень та готовністю нести відповідальність за свої вчинки); *ініціативність* (стійка інтегративна якість особистості, яка виявляється як особливе вміння самостійно ставити перед собою завдання та докладати зусилля для їх реалізації і характеризується тим, що дитина бере на себе більшу міру відповідальності, ніж того потребує просте дотримання загальноприйнятих норм); *емоційну стійкість* (здатність психіки долати стан надмірного емоційного тиску, що виникає при виконанні складної діяльності, не піддаючись деструктивним емоційним навантаженням і маючи при цьому стабільну позитивну спрямованість емоційних переживань).

3. Виокремлено критерії та показники вихованості лідерських якостей у дітей молодшого шкільного віку: *когнітивний критерій* (наявність у дітей уявлень про поняття “лідер” та “лідерство”, здатність розрізняти вияви лідерства та інших якостей особистості, відповідність уявлень дітей про поняття “лідер” та “лідерство” типовим виявам їхньої лідерської поведінки в умовах рухливої ігрової діяльності); *мотиваційно-ціннісний критерій* (наявність стійкого інтересу до нових явищ та об'єктів у ігровому середовищі; домінування ціннісних та моральних мотивів у процесі рухливої ігрової діяльності, сформованість гуманістичних цінностей; усвідомлена потреба в реалізації власного лідерського потенціалу під час рухливої ігрової діяльності; сформованість цілей власної лідерської діяльності; відповідність особистісних мотивів суспільним вимогам і нормам); *діяльнісний критерій* (загальна спрямованість на конструктивну ігрову взаємодію з усіма членами команди; здатність активно виявляти ініціативу та відповідально ставитись до виконання обов'язків лідера команди; вміння самостійно знаходити раціональні ігрові рішення у складній емоційній обстановці).

На основі виокремлених критеріїв та показників схарактеризовано три рівні вихованості лідерських якостей у молодших школярів – високий, задовільний, низький.

4. Теоретично обґрунтовано, побудовано та експериментально перевірено педагогічну модель виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор. Структурними компонентами цієї моделі є: 1) цільовий (визначення мети та виокремлення тих завдань, вирішення яких є необхідним для її досягнення); 2) змістовно-технологічний (виокремлення педагогічних умов, реалізація основних етапів процесу виховання в молодших школярів активності, відповідальності, самостійності, ініціативності та емоційної стійкості); 3) оцінно-результативний (оцінювання результатів виховання лідерських якостей у молодших школярів за показниками когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв).

Змодельовано, теоретично обґрунтовано та реалізовано на практиці етапи роботи з виховання лідерських якостей молодших школярів за допомогою засобів рухливих ігор: *інформаційно-збагачувальний* (створення у молодших школярів уявлень про поняття “лідер”, “лідерство” та про ціннісні аспекти лідерства); *формувальний* (формування стійкого інтересу до гуманістичних цінностей як до чинників, які визначають лідерську поведінку; сприяння усвідомленню потреби у реалізації власного лідерського потенціалу під час рухливої ігрової діяльності; формування цілей лідерської діяльності; приведення особистісних мотивів у відповідність до суспільних вимог і норм); *рефлексивно-діяльнісний* (орієнтація на зайняття лідерської позиції під час участі в ігровій діяльності; досягнення стійких позитивних внутрішніх змін; вироблення у молодших школярів стійких стереотипів лідерської поведінки).

Педагогічний експеримент засвідчив, що завдяки впровадженню педагогічної моделі виховання лідерських якостей засобами рухливих ігор вдається не тільки зберегти природний віковий характер змін якостей особистості молодшого школяра, визначених нами як лідерські, а й значною мірою пришвидшити цей процес. Зростання рівня вихованості лідерських якостей було зафіксоване як в експериментальній, так і в контрольній групах, але порівняння кількісних показників вказує на переконливі переваги експериментальної моделі виховання лідерських якостей над традиційними моделями їх виховання. Порівняльний аналіз результатів, здобутих до і після формувального етапу експериментальної частини дослідження, дав можливість визначити динаміку змін за рівнями вихованості лідерських якостей у молодших школярів, які відбулися у контрольній і експериментальній групах. Істотні зміни було зафіксовано лише в експериментальній групі: після формувальної частини експерименту високий рівень вихованості лідерських якостей виявили 37,5 % дітей (19,5 % на початку експерименту, показник зріс на 18 %); задовільного рівня досягли 54,7 % молодших школярів (50,8 % на початку експерименту, показник зріс на 3,9 %); низький рівень був зафіксований у 7,8 % дітей (29,7 % на початку експерименту, показник зменшився на 21,9 %). У контрольній групі також відбулися зміни, хоча вони були менш суттєвими: високого рівня вихованості лідерських якостей досягли 22,8 % дітей (19,5 % на початку експерименту, показник зріс на 2,6 %); задовільний рівень було виявлено в 51,9 % (49,8 % на початку експерименту, показник зріс на 2,1 %), на низькому рівні залишилися 25,3 % (30 % на початку експерименту, показник зменшився на 4,7 %).

Результати дослідження дають змогу стверджувати, що мети досягнуто, гіпотеза підтверджена, а всі задачі успішно вирішені.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання лідерських якостей особистості молодшого школяра і не претендує на повне розв’язання всіх порушених у ньому питань. Подальшого дослідження потребують питання наступності виховання лідерів у початковій, основній та старшій школі засобами спортивних ігор, а також питання взаємозв’язку виховання лідерських якостей та одночасного розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Семенов А. А. Категоріально-понятійний апарат проблеми виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор / А. А. Семенов // Вісник ЛГУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛНУ, 2011. – № 20 (231). – С. 250–259.
 2. Семенов А. А. Феномен лідерства як психолого-педагогічна проблема / А. А. Семенов // Вісник ЛГУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛНУ, 2012. – № 22 (257). – С. 287–294.
 3. Семенов А. А. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект / Т. Д. Кочубей, А. А. Семенов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – № 40. – С. 176–184.
 4. Семенов А. А. Наукові підходи до вивчення емоційної стійкості як особистісної лідерської якості / Т. Д. Кочубей, А. А. Семенов // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Ч. 1. – С. 117–123.
 5. Семенов А. А. Психолого-педагогічні засади виховання активності як особистісної лідерської якості молодшого школяра / Т. Д. Кочубей, А. А. Семенов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – № 44. – С. 220–225.
 6. Семенов А. А. Виховання самостійності у учнів-лідерів молодших класів як психолого-педагогічна проблема / А. А. Семенов // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 15 : “Науково-педагогічні проблеми фізичної культури”. – К. : НПУ, 2013 – № 5 (30). – С. 294–298.
 7. Семенов А. А. Состояние разработанности проблемы воспитания лидерских качеств у детей младшего школьного возраста в образовательной практике / А. А. Семенов // Аспирантский вестник АГПА. – Вып. III. – Армавир : РИО АГПА, 2013. – С. 119–123.
 8. Семенов А. А. Инициативность как лидерское качество личности младшего школьника: к теории вопроса / А. А. Семенов // Вестник академии знаний. – Краснодар : Академия знаний, 2013. – № 3 (6). – С. 147–150.
- Опубліковані праці апробаційного характеру*
9. Семенов А. А. Теоретические аспекты классификации средств народной физической культуры Украины / А. А. Семенов // Человек, здоровье, физическая культура и спорт в изменяющемся мире : материалы XVIII Междунар. науч.-практ. конф. – Коломна : КГПИ, 2008. – С. 424–425.
 10. Семенов А. А. Теоретичний аспект розвитку сучасних теорій лідерства / А. А. Семенов // Професійна педагогічна позиція – ефективна умова формування культури здорового способу життя в освітньому просторі : зб. матеріалів всеукр. конф. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 188–191.
 11. Семенов А. А. Емоційна стійкість як детермінанта збереження психологічного здоров'я молодшого школяра / А. А. Семенов // Здоров'я дитини – основа майбутнього життя людини : зб. матеріалів всеукр. конф. – Умань : Візаві,

2013. – C. 78–80.

АНОТАЦІЇ

Семенов А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2014.

У дисертації досліджено проблему виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор. Визначено педагогічні умови виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор, якими є оптимізація взаємодії сім'ї та школи у вихованні лідерських якостей; підготовка вчителів початкової школи до виховання лідерських якостей у процесі організації рухливих ігор; удосконалення змісту рухливих ігор.

Уточнено сутність понять “лідер” та “лідерство” і визначено змістове наповнення поняття “виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор”. Виокремлено критерії та відповідні їм показники вихованості лідерських якостей у молодших школярів, а також рівні вихованості лідерських якостей у молодших школярів – високий, задовільний, низький.

Теоретично обґрунтовано, побудовано та експериментально перевірено педагогічну модель виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор, яка складається з мети, завдань, педагогічних умов, суб'єктів виховної діяльності, етапів (інформаційно-збагачувальний, формувальний і рефлексивно-діяльнісний), форм та методів роботи, критеріїв, показників та рівнів вихованості лідерських якостей, результату.

Ключові слова: молодші школярі, виховання, лідерські якості, рухливі ігри, педагогічні умови, педагогічна модель.

Семенов А. А. Воспитание лидерских качеств у младших школьников средствами подвижных игр. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань 2014.

В диссертации исследована проблема воспитания лидерских качеств у младших школьников средствами подвижных игр. Выяснение современного состояния воспитания лидеров в начальной школе дало основания для констатации недостаточного использования возможностей подвижных игр с целью воспитания лидерских качеств у младших школьников. Причиной этого является ряд негативных тенденций, среди которых недостаточная теоретическая разработанность различных аспектов этой проблемы в контексте воспитания младших школьников, отсутствие моделей, которые помогали бы выполнению такой задачи, а также неподготовленность педагогов и родителей к участию в решении этой проблемы. Анализ теории и педагогической практики указывает на актуальность исследования процесса воспитания лидерских качеств у младших школьников как неотъемлемого фактора их гармоничного личностного развития и самореализации. На основе анализа психолого-педагогической, социологической,

медико-биологической и философской литературы были определены основные направления решения задачи воспитания лидерских качеств у младших школьников средствами подвижных игр с учетом возрастных возможностей детей этого возраста. Выяснение состояния разработанности проблемы также позволило выявить наличие четырех групп теорий лидерства (личностные, ситуативные, личностно-ситуативные, теории ценностного лидерства).

Определены педагогические условия воспитания лидерских качеств у младших школьников средствами подвижных игр, которыми является оптимизация взаимодействия семьи и школы в воспитании лидерских качеств, подготовка учителей начальной школы к воспитанию лидерских качеств в процессе организации подвижных игр, совершенствование содержания подвижных игр.

Уточнена сущность понятий “лидер” и “лидерство” и определено смысловое наполнение понятия “воспитание лидерских качеств у младших школьников средствами подвижных игр”, под которым понимаем целенаправленное воспитательное влияние на развитие позитивной лидерской направленности личности ребенка 6–10 лет во время подвижной игровой деятельности.

На основе анализа научной литературы определены основные лидерские качества в структуре личности ребенка младшего школьного возраста: активность, ответственность, самостоятельность, инициативность эмоциональную устойчивость. В структуре лидерских качеств детей младшего школьного возраста выделены следующие взаимосвязанные критерии и показатели воспитанности лидерских качеств у младших школьников: а) когнитивный, б) мотивационно-ценностный, в) деятельностный. На основе этих критериев и их показателей определены три уровня воспитанности лидерских качеств у младших школьников – высокий, удовлетворительный, низкий.

Теоретически обоснована, построена и экспериментально проверена педагогическая модель воспитания лидерских качеств у младших школьников средствами подвижных игр, которая состоит из целей, задач, педагогических условий, субъектов воспитательной деятельности, этапов (информационно-обогащающий, формирующий и рефлексивно-деятельностный), форм и методов работы, критериев, показателей и уровней воспитанности лидерских качеств, результата.

Теоретически обоснованы и реализованы на практике этапы работы по воспитанию лидерских качеств младших школьников с помощью подвижных игр: информационно-обогащающий (создание у младших школьников представлений о понятии “лидер”, “лидерство” и о ценностных аспектах лидерства); формирующий (формирование устойчивого интереса к гуманистическим ценностям, содействие осознанию потребности в реализации собственного лидерского потенциала во время подвижной игровой деятельности, формирование целей лидерской деятельности; приведение личностных мотивов в соответствие с общественными требованиями и нормами); рефлексивно-деятельностный (ориентация на занятие лидирующей позиции во время участия в игровой деятельности; достижение устойчивых положительных внутренних изменений, выработка у младших школьников устойчивых стереотипов лидерского поведения).

Проведение педагогического эксперимента показало, что при внедрении педагогической модели воспитания лидерских качеств средствами подвижных игр удается не только сохранить естественный возрастной характер изменений качеств личности младших школьников, определенных нами как лидерские, но и в значительной мере ускорить этот процесс.

Ключевые слова: младшие школьники, воспитание, лидерские качества, подвижные игры, педагогические условия, педагогическая модель.

Semenov A. A. Upbringing of leadership qualities in junior pupils by means of mobile games. – On rights for a manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Pedagogy, specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Upbringing. – Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna, Uman, 2014.

In the thesis the problem of upbringing of leadership qualities in junior pupils by means of mobile games is investigated. Pedagogical conditions of upbringing of leadership qualities in junior pupils by means of mobile games, optimization of interaction of family and school in upbringing of leadership qualities, training of primary school teachers to upbringing of leadership qualities in the process of organization of mobile games, improvement of the content of mobile games is defined.

The essence of the concepts “leader” and “leadership qualities” is specified and the content filling of the conception “upbringing of leadership qualities in junior pupils by means of motion games”. The criteria and the corresponding indicators of breeding of leadership qualities in junior pupils are singled out as well as three levels of breeding of leadership qualities in junior pupils – high, satisfactory, low.

Pedagogical model of upbringing of leadership qualities in junior pupils by means of mobile games which consists of the objectives, the task, the pedagogical conditions, the subjects of pedagogical activities, steps, forms and methods of work, criteria, indicators and levels of breeding of leadership qualities, result is theoretically substantiated formed and tested experimentally.

Key words: junior pupils, upbringing, leadership qualities, mobile games, pedagogical conditions, pedagogical model.

Підписано до друку 21.01.2014 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 9.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua

